

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
УЖГОРОДСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

Серія

ПРАВО

Випуск 69

2022

Журнал включено до категорії «Б» щодо видань, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук
(Наказ МОН України від 26.11.2020 № 1471 Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства від 26 листопада 2020 року та внесення змін до наказів Міністерства освіти і науки України від 2 липня 2020 року № 886, від 24 вересня 2020 року № 1188).

**Науковий вісник включено до міжнародної наукометричної бази
Index Copernicus International (Республіка Польща)**

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Бисага Юрій Михайлович – доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, завідувач кафедри конституційного права та порівняльного правознавства юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

ЗАСТУПНИКИ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Белов Дмитро Миколайович – доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, професор кафедри конституційного права та порівняльного правознавства юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет»;

Заборовський Віктор Вікторович – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільного права та процесу, директор НДІ теорії та практики правосуддя юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет»;

ЧЛЕНИ РЕДКОЛЕГІЇ:

Берч Вероніка Вікторівна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного права та порівняльного правознавства юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет»;

Бисага Юрій Юрійович – кандидат юридичних наук, доцент кафедри правових дисциплін Карпатського університету ім. Августина Волошина;

Булеца Сібілла Богданівна – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного права та процесу юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет»;

Гарагонич Олександр Васильович – доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри господарського права та господарського процесу Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Гомонай Василь Васильович – доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного права та порівняльного правознавства юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет»;

Греца Ярослав Васильович – доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри господарського права юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет»;

Громовчук Мирослава Володимирівна – доктор юридичних наук, доцент кафедри конституційного права та порівняльного правознавства юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет»;

Дешко Людмила Миколаївна – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного права Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Жежихова Мартина – кандидат юридичних наук, доцент Університету імені П.Й.Шафарика (м. Кошице, Словачька Республіка);

Ковач Юліус – доктор юридичних наук, професор, проректор Панєвропської високої школи (м. Братіслава, Словачька Республіка);

Кучарик Рудольф – доктор філософії (Словачька Республіка);

Лазур Ярослав Володимирович – доктор юридичних наук, професор, декан юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет»;

Манзюк Василь Васильович – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри господарського права юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет»;

Менджул Марія Василівна – доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільного права та процесу юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет»;

Мраз Станіслав – доктор юридичних наук, професор, ректор Університету Данубіус (м.Сладковічево, Словачька Республіка);

Одрова Юлія – кандидат юридичних наук, доцент Університету імені П.Й. Шафарика (м.Кошице, Словачька Республіка);

Палінчак Микола Михайлович – доктор політичних наук, професор, декан факультету міжнародних економічних відносин ДВНЗ «Ужгородський національний університет»;

Рогач Іван – кандидат юридичних наук, доцент, юридичний факультет Університету Данубіус (м.Сладковічево, Словачька Республіка);

Рогач Олександр Янович – доктор юридичних наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи ДВНЗ «Ужгородський національний університет»;

Чечерський Віктор Іванович – доктор юридичних наук, офіс Генерального прокурора

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet

**Вченою радою Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет», протокол № 1 від 31.01.2022 року.**

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації серія КВ № 21500-11300Р, видане Державною реєстраційною службою України 24.11.2014 р. Офіційний сайт видання: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/>

РОЗДІЛ 1

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.69.1>
УДК 159.922.76 – 056.49

АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

Андрусишин Р.М.,
*доцент кафедри соціально-гуманітарної роботи
Львівського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук*

Андрусишин Р. М. Аналіз особливостей розвитку девіантної поведінки підлітків.

У статті аналізується вікова динаміка виникнення та розвитку поведінкових девіацій неповнолітніх. Цей процес проходить певні стадії, які відповідають віковим, індивідуально-психологічним особливостям неповнолітніх та характеризуються своєрідністю умов життя, діяльності спілкування. Також проаналізовано основні чинники девіацій з метою виявлення причин, які впливають на формування і виникнення девіантної поведінки підлітків, адже науковий інтерес до проблеми девіантних проявів серед неповнолітніх та їх профілактики зростає дедалі більше.

Інтерес до проблеми девіантних виявів серед неповнолітніх та їх профілактики нині все більше зростає, оскільки девіантна поведінка серед дітей і підлітків набула впродовж останніх десятиліть значного поширення, що спонукало учених до активних пошуків ефективних шляхів її попередження та усунення, а владні структури – до оновлення законодавчих актів і розроблення довготривалих програм, дотичних до змісту девіацій. Особливістю девіантної поведінки є те, що вона супроводжується різними проявами соціальної дезадаптації. Така поведінка зовсім не обов'язково призводить до хвороби або смерті, але закономірно викликає або посилює стан соціальної дезадаптації. Стан дезадаптації, в свою чергу, може бути самостійною причиною девіантної поведінки особистості. Девіантна поведінка має індивідуальну і вікову своєрідність. Вона, насамперед, відображає зовнішнє буття особистості в соціумі. Воно може бути надзвичайно різноманітним «зсередини».

Суть девіантної поведінки полягає в тому, що людина не дотримується вимог соціальної норми, вибирає відмінний від вимог норми варіант поведінки в тій чи іншій ситуації, що веде до порушення процесу взаємодії особистості та суспільства. В основі відхилень у поведінці переважно лежить конфлікт інтересів, цінностей, розбіжність потреб, деформація засобів їх задоволення, помилки виховання, життєві невдачі та прорахунки.

Девіантна поведінка поєднується з хорошим знанням її суб'єктом норм моралі та законів. Але розуміння того, що так поводитись не можна, не зупиняє індивіда, який обрав саме такий спосіб самоствердження.

Ключові слова: девіантна поведінка, неповнолітні, підлітки, суспільство, соціальна адаптація, колектив, відхилення в поведінці, поведінкові девіації, фактори розвитку девіацій.

Andrusyshyn R. Analysis of features of development behaviors of adolescents.

The article analyzes the age dynamics of the occurrence and development of behavioral deviations of minors. This process goes through certain stages that correspond to the age, individual and psychological characteristics of minors and are characterized by the uniqueness of living conditions, communication activities. The main factors of deviations are also analyzed in order to identify the causes that influence the formation

and occurrence of deviant behavior in adolescents, as scientific interest in the problem of deviant behavior among minors and their prevention is growing.

Interest in the problem of deviant behavior among minors and their prevention is growing today, as deviant behavior among children and adolescents has become widespread in recent decades, prompting scientists to actively seek effective ways to prevent and eliminate it, and authorities to update legislation and the development of long-term programs related to the content of deviations. The peculiarity of deviant behavior is that it is accompanied by various manifestations of social maladaptation. Such behavior does not necessarily lead to illness or death, but naturally causes or exacerbates a state of social maladaptation. The state of maladaptation, in turn, can be an independent cause of deviant behavior. Deviant behavior has individual and age characteristics. It primarily reflects the external existence of the individual in society. It can be extremely diverse "from within".

The essence of deviant behavior is that a person does not comply with the requirements of the social norm, chooses different from the requirements of the norm option of behavior in a given situation, which leads to a violation of the interaction of individual and society. The basis of deviations in behavior is mainly a conflict of interests, values, differences in needs, deformation of the means of meeting them, mistakes in education, life failures and miscalculations.

Deviant behavior is combined with the subject's good knowledge of morals and laws. But the understanding that it is impossible to behave in this way does not stop the individual who has chosen this way of self-affirmation.

Key words: deviant behavior, minors, adolescents, society, social adaptation, collective, deviations in behavior, behavioral deviations, factors of development of deviations.

Постановка проблеми. Проблема девіантної поведінки викликає великий інтерес в різних галузях наукових знань. Дослідження девіантної поведінки у світовій психологічній літературі представлені достатньо широко, а в сучасній вітчизняній психології і педагогіці є визначальними, тому що саме девіантна поведінка перешкоджає соціалізації особистості, її становленню й формуванню, розвитку її громадянської самосвідомості. Крім того, встановлено, що девіантна поведінка підлітків у багатьох випадках згодом трансформується у кримінальні форми поведінки і становить суттєву небезпеку як для самої особистості неповнолітнього, його подальшого розвитку, так і для всього суспільства [1, с. 629].

Стан опрацювання. Проблема відхилень у поведінці підлітків привертала увагу дослідників в різних галузях науки, набуваючи дедалі більш різноаспектного відображення у працях як українських, так і зарубіжних дослідників (Б.М. Алмазов, С.І. Болтівець, І.С. Булах, Л.С. Виготський, О.В. Змановська, І.С. Кон, А.І. Кочетов, Ю.А.Клейберг, Н.Ю. Максимова, О.С. Матвійчук, В.Ф. Моргун, В.Д. Менделевич, О.С. Ніколенко, В.М. Оржеховська, А.О. Реан, В.О. Татенко, Т.М. Титаренко, В.О. Тюріна, Д.І. Фельдштейн та ін.).

Мета статті – розглянути сутність поняття «девіантна поведінка неповнолітніх» з урахуванням поглядів на це питання представників різних наук та визначити головні критерії девіацій.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукових джерел дає підстави стверджувати, що на сьогодні значною мірою розкрито питання про сутність девіантної поведінки, проте залишається невизначеним критерій девіацій неповнолітніх у суспільстві. За нашим переконанням, урахування критерію девіантної поведінки може сприяти проведенню своєчасної діагностики, пошуку найбільш ефективних шляхів попередження негативних проявів. Саме тому в умовах сьогодення проблема девіантної поведінки серед неповнолітніх вивчається з різних кутів зору [2, с. 36].

У сучасній науковій літературі можна знайти різні тлумачення поняття «девіантна поведінка». Так, В.Іванов трактує відхилення в моральному розвитку як початкову стадію процесу асоціального формування особистості [3, с. 47]. В. Попов вводить узагальнене поняття соціального відхилення як такого вияву діяльності, способу життя і поведінки індивіда, що суперечить соціальній нормативності [4].

Спробу дати більш чітке визначення поняттю «відхилення в поведінці» з позиції психолого-педагогічних знань здійснила З. Расвська, називаючи таку поведінку девіантною, тобто такою, яка не відповідає моральним нормам. Вона вважає, що девіантна поведінка відрізняється від кримінальної тим, що не передбачає порушення норм права, а від аномальної тим, що вона властива психічно здоровим дітям. Найбільш типовими виявами цієї поведінки є: відсутність позитивних інтересів, негативізм, недисциплінованість, конфліктність, агресивність тощо [5, с. 8].

А.Печенюк розглядає девіантну поведінку як таку, що суперечить загальноприйнятим нормам і у своїх крайніх формах вияву має характер правопорушень, які не підлягають кримінальному покаранню. До певних стереотипів девіантної поведінки автор відносить такі форми: систематичне ухиляння від навчання, втечі з дому і бродяжництво, адиктивну та агресивну поведінку [6, с.10].

М.Вострокнутов вживає термін «делінквентна поведінка» і визначає її як проступки дітей і підлітків, які є асоціальними за своєю спрямованістю, систематично повторюються та становлять стійкий стереотип дій, що порушує правові норми, але не передбачає кримінальної відповідальності з причин обмеженої суспільної небезпеки цих дій або недосягнення делінквентом віку кримінальної відповідальності [7, с. 23].

Делінквентна поведінка, з одного боку, пов'язана з формуванням асоціальних установок і кримінальних звичок, а з іншого – із зовнішніми і внутрішніми конфліктами неповнолітніх у їхньому середовищі.

Автори О.Петринін та А.Печенюк пропонують термін «девіантно-кримінальна поведінка», обґрунтовуючи це сучасними негативними тенденціями суспільного розвитку (інтенсивною примітивізацією свідомості неповнолітніх, зростанням виявів цинізму, жорстокості, агресивності), які не можуть розглядатися як делінквентні тільки з огляду на специфіку підліткового віку. Отже, девіантна поведінка неповнолітніх за своїми зовнішніми виявами, на думку цих авторів, все більше наближається до кримінальної, тобто девіантно-кримінальна поведінка – це поведінка, яка суперечить загальноприйнятим нормам і в своїх крайніх формах вияву має кримінальний характер [8, с. 34; 9, с.37].

Вчені давно звернули увагу на те, що словосполученням «девіантна поведінка» називають і конкретні дії конкретної людини, і масове й стійке соціальне явище. Оскільки девіантною визнається поведінка, яка не відповідає соціальним нормам і очікуванням, а норми й очікування різні не лише в різних суспільствах і в різний час, а й у різних груп в одному і тому ж суспільстві в один і той же час (правові норми і «злочинський закон», норми дорослих і молодіжні норми, правила поведінки «істеблїшменту» і «богеми» тощо), оскільки поняття «загальноприйнята норма» дуже відносно, а отже, відносна (релятивна) і девіантна поведінка. Виходячи з цих перших, найбільш загальних уявлень про девіантну поведінку, визначимо її як: 1) вчинок, дії людини і 2) соціальне явище [10, с. 115].

На думку І.С. Кона девіантна поведінка – це система вчинків, що відхиляються від загальноприйнятої або такої, що мається на увазі, норми (психічного здоров'я, права, моралі) [11]. У «Психологічному словнику» [12] дається новий підхід до визначення девіантної (що відхиляється) поведінки, за яким – це дії, що не відповідають офіційно встановленим або фактично сформованим у даному суспільстві (соціальній групі) нормам і призводить порушника до ізоляції, лікування, виправлення або покарання. Як пише професор соціології Каліфорнійського університету в Берклі (США) Нейл Джо-зеф Смельзер, девіація важко піддається визначенню, що пов'язано з невизначеністю і різноманіттям поведінкових очікувань. Девіація веде за собою ізоляцію, лікування, виправлення або інше покарання. Смельзер виділяє три основних компоненти девіації:

- а) людину, якій властива певна поведінка;
- б) норму або очікування, що є критерієм оцінки поведінки як девіантної;
- в) іншу групу або організацію, що реагує на дану поведінку [13].

Особливістю девіантної поведінки є те, що вона супроводжується різними проявами соціальної дезадаптації. Така поведінка зовсім не обов'язково призводить до хвороби або смерті, але закономірно викликає або посилює стан соціальної дезадаптації. Стан дезадаптації, в свою чергу, може бути самостійною причиною девіантної поведінки особистості. Девіантна поведінка має індивідуальну і вікову своєрідність. Вона, насамперед, відображає зовнішнє буття особистості в соціумі. Воно може бути надзвичайно різноманітним «зсередини». Одні й ті ж види девіантної поведінки по-різному проявляються у різних людей у різному віці. Індивідуальні відмінності людей зачіпають мотиви поведінки, форми прояву, динаміку, частоту і ступінь вираженості. Наприклад, форма девіації і ступінь її вираженості можуть варіювати від цілком нешкідливих проявів до тотального порушення життєдіяльності особистості. Інша важлива індивідуальна особливість стосується того, як людина переживає девіантну поведінку – як небажане чуже для себе, як тимчасове задоволення або як звичайне і привабливе. Ставлення особистості до своєї поведінки (особистісна позиція) багато в чому визначає її долю.

Суть девіантної поведінки полягає в тому, що людина не дотримується вимог соціальної норми, вибирає відмінний від вимог норми варіант поведінки в тій чи іншій ситуації, що веде до порушення процесу взаємодії особистості та суспільства. В основі відхилень у поведінці переважно лежить кон-

флікт інтересів, цінностей, розбіжність потреб, деформація засобів їх задоволення, помилки виховання, життєві невдачі та прорахунки.

Девіантна поведінка поєднується з хорошим знанням її суб'єктом норм моралі та законів. Але розуміння того, що так поводитись не можна, не зупиняє індивіда, який обрав саме такий спосіб самоствердження [1, с. 629].

Найбільш влучною, на наш погляд, є позиція Є.В. Змановської, відповідно до якої суттєвими індикаторами девіантної поведінки є такі специфічні її ознаки:

- 1) невідповідність загальноприйнятим чи офіційно встановленим соціальним нормам (законам, правилам, традиціям, соціальним установкам), тобто девіантна поведінка – це порушення не будь-яких, а лише найбільш важливих для даного суспільства й даного часу соціальних норм;
- 2) негативна оцінка девіантної поведінки й особи, яка її проявляє, з боку інших людей, суспільний осуд чи вимоги соціальних санкцій, у т.ч. й кримінального покарання;
- 3) завдання реальної шкоди самій особистості чи оточуючим людям;
- 4) стійке повторення;
- 5) узгодження із загальною спрямованістю особистості;
- 6) супроводження різними проявами соціальної дезадаптації;
- 7) виражена статеві-вікова й індивідуальна своєрідність [15; 1, с. 629].

Вузловим питанням у дослідженні девіантної поведінки підлітків є з'ясування її детермінованості (причин, мотивів, чинників). Психологи (С.А. Белічева, А.А.Беседін, О.В. Змановська, Ю.А. Клейберг, О.Наконечна, Г.Шевчук, А.Шевчук, Н.Ю.Максимова та ін.) відзначають біологічні, соціально-психологічні, педагогічні, соціальні фактори формування девіантної поведінки, але у своїх дослідженнях зосереджуються саме на соціально-психологічних факторах. Розглядаючи детермінанти девіантної поведінки, звертають увагу передусім на внутрішні – психологічні, особистісні фактори, а також на їх виявлення у соціальному просторі. У своєму дослідженні ми зупиняємось, насамперед, на соціально-психологічних факторах девіантної поведінки молодших підлітків, оскільки це питання практично значуще для розроблення психокорекційної програми. При цьому слід особливу увагу звернути на проблеми розвитку особистості, які накопичуються й загострюються на етапі молодшого підліткового віку.

Детермінацію Є.В. Змановська [15] розуміє як сукупність факторів, які провокують, посилюють чи підтримують девіантну поведінку. Загальними факторами, що зумовлюють поведінкові девіації, вчені вважають дефекти правової та моральної свідомості, викривлення змісту потреб особистості, негативні риси характеру, порушення емоційно-вольової сфери та інше.

Стимулюючими факторами злочинної поведінки є поєднання неправильного розвитку особистості та несприятливих ситуацій, в які потрапляє підліток. Протиправна поведінка найчастіше детермінується недоліками сімейного та шкільного виховання, що сприяє формуванню стійких негативних психологічних властивостей, які стимулюють скоєння аморальних вчинків [1, с. 630].

Девіацію можна визначити, як окремі вчинки або їхню сукупність, які входять у протиріччя з прийнятими в суспільстві юридичними, моральними й соціальними нормами. У жодному суспільстві неможливо провести лінію й просто розділити всіх на тих, хто відхиляється від норм, і тих, хто їм підкоряється. Молодь розглядається як велика соціальна група, що має специфічні соціальні й психологічні риси, наявність яких визначається віковими особливостями молодих людей і тим, що їх соціально-економічне й суспільно-політичне положення, їхній духовний світ перебуває в стані становлення. У сучасній науковій літературі до цієї групи зазвичай відносять людей у віці від 15 до 30 років [16, с. 27]. До основних типів девіантної поведінки молоді в сучасних умовах можна віднести алкоголізм, тютюнопаління, наркоманію, суїцид, ігроманію. Кожний тип девіантної поведінки має свою специфіку [17, с. 92].

Алкоголізм. У 1848 р. шведський учений Магнус Гусаку запропонував термін алкоголізм для позначення сукупності патологічних змін в організмі внаслідок непомірного споживання алкоголю. З часом він придбав і ширше, соціальне значення як вираз негативних наслідків споживання алкоголю для суспільства, вираз соціальної патології [18, с. 172]. Поняття алкоголізм вживається мінімум у двох аспектах. У медичному алкоголізм – це хронічне захворювання, що характеризується патологічним (нескоримим) потягом до спиртних напоїв. У соціально-правовому алкоголізм – форма девіантної поведінки, що виражається в зловживанні спиртними напоями. Особливість пияцтва та алкоголізму як девіантної поведінки в тому, що ці явища виступають як каталізатор, що сприяє прояву інших видів

соціальних відхилень: злочинності, адміністративних правопорушень, самогубств, аморального поведіння й ін. Для молоді основним мотивом вживання алкоголю є наслідування, засноване на прагненні довести свою приналежність до певної соціальної групи. Мотивами вживання алкоголю можуть стати також прагнення «забутися», піти від ситуації, що травмує, звільнитися від комплексів, зняти стрес. Іноді демонстративне вживання алкоголю може бути проявом «бунту» при реакції емансипації [7, с. 64-68]. Психічна залежність, що виникає в зв'язку з припиненням прийому алкоголю по тих або інших причинах, виражається пригнобленим настроєм, тривогою, занепокоєнням і страхами, а фізична – у слабкості, розбитості, болях у м'язах, запамороченні, загальній пітливості, тремтінні рук і пальців і т.д. [17, с. 92].

Тютюнопаління. Проблема подолання тютюнової епідемії залишається надзвичайно актуальною для всіх країн світу: близько 1,25 млрд. чоловіків і жінок є курцями. Куріння є причиною мільйонів випадків передчасної смерті, значного погіршення якості життя населення та вагомим соціально-економічним тягарем для окремих сімей і суспільства в цілому. Щорічно від наслідків тютюнопаління в світі вмирає близько 5 мільйонів осіб – більше, ніж від дорожньо-транспортних пригод, пожеж, алкоголізму, СНІДу та ін. Хвороби, зумовлені вдиханням тютюнового диму, у тому числі в разі пасивного куріння, є другою за значущістю причиною смерті населення й головною причиною летальних наслідків, яких можна було б запобігти. Лише в Європі внаслідок хвороб, спричинених тютюнопалінням, щорічно помирають 1,2 млн. осіб, що становить 14% від усіх смертей. З огляду на зазначене, викликає велике занепокоєння виразна тенденція до збільшення останніми роками поширення тютюнопаління серед молоді, зокрема серед жіночого населення. Результатами численних досліджень встановлено, що початок тютюнопаління для більшості курців припадає на молодий вік – до 18 років, у т.ч. перші спроби вживання тютюну у чверті з них – на вік до 10 років. Чим молодший вік дітей, в якому вони вперше пробують палити, тим більша імовірність того, що в подальшому вони регулярно вживатимуть тютюн, і тим меншою – є імовірність того, що вони зможуть кинути палити [17, с. 93].

Наркоманія. Наркоманія (це слово утворилося від грец. *narke* – заціпеніння, сон і *mania* – безумство, пристрасть, ваблення) – зловживання наркотичними засобами, що призводить до патологічного ваблення до нього (психічної залежності), зміні толерантності до наркотичного засобу з тенденцією до збільшення доз і розвитком фізичної залежності.

У науковій літературі наркоманія розуміється як споживання частиною населення наркотичних або інших токсичних речовин. Це відносно поширене статистично стійке соціальне явище, різновид девіантної поведінки. Психологія пояснює наркотизм як форму відходу від життєвських знегод і конфліктів. Вживання наркотиків відтворює нестачу спілкування, увагу з боку близьких, емоційного тепла, різноманітних вражень, а також знімають стреси, фобії різного вигляду. Молодим людям гостро не вистачає яскравих вражень; сірість, повсякденність буття, позбавлена позитивних емоцій і задоволь, підштовхує деяких з них до вживання наркотичних і токсичних речовин. Вживання наркотиків можна розглядати як молодіжну субкультуру, що виконує функцію втечі від реальних проблем, труднощів, невлаштованості в світ міражів і ілюзій. Результати соціологічних досліджень показують, що головні мотиви споживання наркотиків – спрага задоволь, бажання випробувати гострі відчуття, ейфорія, психологічне задоволення. А оскільки мова в більшості випадків йде про молодих людей, ці мотиви підсилюються соціальною незрілістю, безтурботністю, легкомудством. Більшість опитаних наркоманів пристрастилися до зілля під впливом інших осіб, головним чином споживачів наркотиків з числа друзів, знайомих, причому нерідко прилучення відбувалося в компанії гедоністично настроєної молоді. Споживання наркотиків у молодіжному середовищі дуже часто носить саме груповий характер. Боротьбі з наркоманією можуть сприяти заходи соціального, економічного, культурного характеру, у тому числі і ті, котрі застосовуються для викорінювання алкоголізму. Тяжкість соціальних наслідків наркоманії загострюється, якщо врахувати, що наркоманія – це, в значній мірі, молодіжна проблема, так як молодь – це наше майбутнє.

Суїцид. Самогубство прийнято розглядати в рамках комплексної проблеми суїцидальної поведінки, яка включає суїцидальні думки, суїцидальні приготування, суїцидальні наміри, суїцидальні спроби і власне акт суїциду. Суїцидальна поведінка – різні форми активності, що направляються уявленнями про позбавлення себе життя засобом розв'язання особової кризи в умовах конфліктної ситуації.

Суїцид – акт самогубства, скоєний у стані сильного душевного розладу або під впливом психічного захворювання; усвідомлений акт самоусунення з життя під впливом гострих психотравмуючих ситуацій, при яких власне життя як вища цінність втрачає значення. Дослідження свідчать, що факто-

ром, який провокує суїцидальну поведінку, виступає специфічна комбінація таких характеристик, як стать, вік, освіта, соціальний і родинний фактор, психологічний стан на момент скоєння самогубства [17, с. 93]. Суспільство на всіх стадіях свого розвитку постійно переживало різні потрясіння локального масштабу, багато в чому вони створювали суїцидальні настрої в суспільстві. Всі негативні чинники, без яких не обходиться життя жодного суспільства, зумовлюють суїцидальні тенденції. Будучи одним з видів девіації, суїцид «відбирає» не героїв, як властиво вважати багатьом, а швидше за слабких осіб, які не можуть справитися самостійно з своїми труднощами. Люди, що скоюють суїцид, звичайно страждають від сильного душевного болю і знаходяться в стані стресу, а також відчують неможливість справитися з своїми проблемами. Вони часто страждають психічними хворобами, особливо великою депресією, і дивляться в майбутнє без надії [17, с. 94]. Ігроманія. За мірою змін життя людей з'являються нові форми залежної поведінки, наприклад, сьогодні надзвичайно швидко поширюється комп'ютерна залежність. Поява таких невідомих раніше залежностей, як комп'ютерна залежність, Інтернет-залежність і ігроманія, пов'язане з бурхливим втіленням у життя людини мультимедійних технологій, що вражають психіку людини в результаті тривалого впливу з комп'ютерними віртуальними програмами та іграми і пригнічують свідомість. Це стосується насамперед дітей і підлітків. У них залежність від цих залежностей можливо небезпечніша і страшніша, ніж від наркотиків та алкоголю. Увесь сучасний ігровий бізнес будується за принципом від простого – до складного. Спостерігаючи весь цей процес дитина заражається вірусом ігроманії, і в ще не зміцнілій свідомості дитини зароджуються симптоми нового захворювання під назвою «лудоманія».

Лудоманія – це патологічна пристрасть до азартних ігор, які, відповідно до сучасної класифікації хвороб, вважаються психічним розладом, вимагають лікування [15, с. 15]. Захворіти лудоманією ризикує взагалі-то кожен, хто грає, але ступінь цього ризику залежить від індивідуальних особливостей особистості. Сам термін «ігроманія», по-англійськи «геймблінг» (похідне від «геймбл» – гра з поганими наслідками), увійшов в американську класифікацію психічних хвороб лише в 1980 р., в той самий час, коли почалося повальне захоплення комп'ютерними «іграшками».

Структура індивідуального відхилення складається з вчинку, мотивів і цілей. Початковою ланкою девіантної поведінки є зміна ціннісних орієнтацій в різних верствах населення та соціальних групах, що обумовлено реальними соціально-економічними умовами функціонування суспільства. Якщо в нашому суспільстві ще недавно переважали такі цінності, як праця на загальне благо, дружба, взаємодопомога, сім'я, патріотизм та ін., то тепер їм на зміну прийшли користоловство, культ грошей, розгульний спосіб життя, егоцентризм і т.п. Отже, в суспільстві мають місце розбіжності між проголошеними цінностями і реально існуючими; між наміченими цілями і тими можливостями, які існують для їх реалізації [17, с. 94].

Висновки. Отже, проведене дослідження дозволяє констатувати, що девіантна поведінка завдає шкоди самій людині, оточенню та суспільству загалом. Тому особливої актуальності набуває пошук нових форм і методів роботи з її превенції. У виникненні соціальних відхилень важливу роль виконує проблемна ситуація, коли індивід із різних причин не може її вирішити. Особливо напружена проблемна ситуація виникає унаслідок конфлікту. Так, понад 40% самогубств трапляються через сімейні негаразди і конфлікти. Понад 50% смертей від нещасних випадків, травм, отруєнь, більшість убивств, значний відсоток самогубств пов'язано з надмірним уживанням алкоголю. Тенденція скорочення середньої тривалості життя (для чоловіків тепер – 57,4 року), безпосередньо залежить від рівня алкоголізації населення. На порушення соціальних норм активно впливають об'єктивні умови залежності особистості, від зовнішніх обставин і якості соціалізації, тобто від глибини її «окультурення». Певною мірою це можна простежити на структурі девіантної поведінки, в якій є чотири основні ланки: проблемна (конфліктна) ситуація, ціннісно-нормативне регулювання, ухвалення рішення, здійснення вчинку [19, с. 19–191].

Девіантна поведінка порушує сформований порядок і передбачуваність поведінки. Важливим наслідком соціальних відхилень можуть бути серйозні порушення або корінні зміни соціальної системи, соціальних взаємин і соціальних норм [20, с. 21]. Сьогодні масштаби девіантної поведінки в нашій країні набирають дедалі більшого розмаху і впливають на стабільність соціальної структури. Це вимагає залучення до її осмислення не тільки вузького кола вчених, а й представників державних організацій і установ, пов'язаних із функціонуванням соціального контролю, суспільних рухів [21, с. 243].

Список використаних джерел:

1. Чайковська О.М. Складові системи чинників девіантної поведінки підлітків. *Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Проблеми сучасної психології*. 2015. Випуск 28. С. 627-637.
2. Зобенько Н. Деякі аспекти дослідження проблеми девіантної поведінки неповнолітніх. *Рідна школа*. №3 (березень) 2012. С. 36-40.
3. Иванов В.Н. Девиантное поведение. Причины и масштабы. *Соц.-полит. журн.* 1995. №2. С. 47–50.
4. Попов В. А. Социальные отклонения учащейся молодёжи и педагогические проблемы их предупреждения : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Владимирский государственный университет. М., 1991. 32 с.
5. Раевская З. Д. Предупреждение отклонений в нравственном поведении детей и подростков : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / З. Д. Раевская Научно-исследовательский институт общех проблем воспитания Академии педагогических наук СССР. М., 1984. 18 с.
6. Печенюк А.М. Управление современной школой / А.М. Печенюк, С.П. Машковец. – Хабаровск: Графика, 1996. 193 с.
7. Вострокнутов Н.В. Типология делинквентного поведения детей и подростков. *Социальная дезадаптация: нарушения поведения у детей и подростков*. 1996. С. 242 – 248.
8. Петрынин А.Г. Педагогическая реабилитация несовершеннолетних с девиантно-криминальным поведением: психолого-педагогическая и медико-социальная помощь: учеб.-метод. пособие. М.: Академия, 2001. 148 с.
9. Зобенько Н. Деякі аспекти дослідження проблеми девіантної поведінки неповнолітніх. *Рідна школа*. №3 (березень) 2012. С. 36-40.
10. Кікалішвілі М.В. Девіантна поведінка: поняття та ознаки. *Вісник Академії адвокатури України*. 110 число 3(22) 2011. С. 109-122.
11. Кон И. Вкус запретного плода. СПб : Наука, 1999. 460 с.
12. Психологический словарь / под ред. Б. Г. Мещерякова, В. П. Зинченко. М.: АСТ, СПб.: Прайм-Еврознак. 1983. 1051 с.
13. Лунеев В. В. Преступность в XXI веке: методология прогноза *Социс*. 1996. № 7. С. 12-18.
14. Гишинский Я. Социология девиантного (отклоняющегося) поведения : учебное пособие. Санкт-Петербург: Филиал Института социологии РАН, 1993. 344 с.
15. Змановская Е.В. Девиантология: (Психология отклоняющегося поведения): учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. М. : Издательский центр «Академия», 2003. 288 с.
16. Казымбетова Д.К. Девиантное поведение молодежи как объект социологического исследования. Алматы: б.и., 2001. 21 с.
17. Знаковська Н.М. Проблеми девіантної поведінки в сучасному українському молодіжному середовищі. *Соціологія*. № 6 (110). червень 2014. С. 90-95.
18. Социология в России. М.: Изд-во Ин-та социологии РАН, 1998. 696 с.
19. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание. М., 1986. С. 19–191.
20. Шаленко В. Н. Модели конфликтных процессов и современные подходы к их разрешению. Социальные конфликты: Экспертиза, прогнозирование, технологии разрешения. М., 1994. Вып. 7. С. 21.
21. Гарасимів Т.З. Природні та соціальні детермінанти формування девіантної поведінки людини: філософсько-правовий вимір: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 420 с.